

KÜLÖNFÉLEK.

AZ EGYKORI ERDÉLY NEMZETI SZÍNEIRŐL.

Azok előtt, a kik az alkotmányhoz — a mint kell — szigoruan s alkudozást nem ismerőleg ragaszkodnak, méltán tűnhetik fel, hogy ma, s ép a mostani viszonyok közt, magyar tudományos gyűlésben, nem daco-román s nem ó-szász, *Erdélyről* tart felolvasást. Megnyugtatósul kijelentem, hogy én az 1848. előtti történeti Erdélyt értem, s annak nemzeti színeiről szólok. Én ma az egykori Erdélyt csak azon 16 vármegyében ismerem, ¹⁾ melyek a magyarországiakkal szervezetökben s politikailag elválaszthatlanul s föloldhatlanul egyek s ezen törvényhatóságok törvényes és alkotmányos közös neve: *Magyarország*. Azért használom a történeti jelentőségű »vármegye« kifejezést, mert a megcsonkított »megye« szót rossznak tartom, minthogy az által törvényhatóságaink épen jellemző történeti legszebb vonásukat vesztik el.

Az is különösnek látszhatik, hogy ily egyszerű kérdést tudományos felolvasás tárgyává tettem, holott egy nemzeti állam színe néhány szóban kifejezhető. Ez igaz. Nem kell messze mennem, példaképen Magyarország 1848-ki XXII. t.-cikke 1. §-át idézhetem, mely azt mondja: »*A nemzeti szín és ország czímere ősi jogaiba visszaállittatik,*« — ismét a 2. §-t, mely rendel: »*hogy a három színü rózsza polgári jelképpen újra felvételik...*« Íme a nagy Magyarország czímer- és szín-kérdése néhány sorban tisztázva s szem elé van állítva. Erről valóban lehetetlen felolvasást tartani.

Másként áll Erdélynek mind czímere, mind kifestési színe kérdése. A tisztelt társulati gyűlés és hallgatóság jól tudja, hogy már az első szó: *Erdély*, ma már vitás kérdés, bár léte mellett Magyarországnak ezer éves története tanúskodik. A rumán történetnyomozók máskép kezdik nevezni, t. i. *Ardealion* görög szóból rumánul *Ardealu*-nak. A második szó: *Ország* szintén vitás. A

1) 1876. XXXIII. t. cz.

rumán tudósok a Tiszáig terjedő földterületet értenek alatta, s Daco-Romániának állítják és tanítják; holott Magyarország állam-szervezete, nyolczszázados írott alkotmánya és a történetírás minden kételyen felül helyezte, hogy az a magyar nemzeti és vegyes házi királyság alatt, Magyarország *erdőn túli kiegészítő része* volt, nem önálló ország, tehát külön címere és külön színe nem lehetett. A nemzeti fejedelemség korszakában ellenben, az összes törvények és az egész alkotmány-rendszer bizonyítása szerint, *Erdélyország* és nem Daco-Román ország volt.

Harmadik nagy különbség Erdély és más országok közt az, hogy abban a nemzeti és vegyes házi királyság korszakában nem egy, de három alkotmány által egyenjogosított nemzet, s azoknak három külön nemzeti és politikai tartományterülete volt a király és ország által biztosított önkormányzattal: a magyar, székely és szász nemzet. Magyarország kétfelé válása s a nemzeti fejedelemség megalapítása után ezek hárman egyesülve alkották Erdélyország szövetséges kis államát, mindenik külön címerrel kezdett élni, s azt külön színnel festetni. Ebből világos, hogy itt egy nemzeti címerről s egy országos színről beszélni nem lehet, hanem háromra kell a vizsgáló figyelmének szükségképen kiterjedni.

S ha e címereket és színeket s azok egymás mellé miként helyezését és kifestését törvény vagy százados gyakorlat megalapította volna, és sem közjogilag, sem címertani tekintetben egyikhez sem férne kétség: itt határ lenne volna a további nyomozódásnak, s tudományos elmélkedések szükségéje nem forogna fenn. De sajnosau jegyzem meg, arról: hogy Erdély egyenjogú három törvényesen bevett nemzetének címere és azok színe egy országos közös címerben közjogilag miként voltak egyesülve s egymás mellé helyezve? a történelemben a habsburg-lotharingiai ház uralkodásáig majd semmi positiv tájékozás nem található; a létező egy-két címertani műben sincs iránta felvilágosító útmutatás, és így az országos címer és annak színei mivolta iránt némi alapot csak a vele élés és gyakorlat [*usus et consuetudo*] nyújt, a mi magyar jogfelfogás szerint némelykor írott jog és törvény erejével bír.

Az irodalomban Erdély és az erdélyi három nemzet címéről a következő önálló művek és újabb tudósítások vannak.

Benkő József: *Transsilvania Generalis* című, 1777-ben megjelent műve I. kötete 38--43 lapjain le van írva Erdély címere, a Nagyfejedelemségről kelt kir. oklevél alapján, a miről én a gondviselésem alatt levő eredetiből hátrább új adatok nyomán, új irányban és szempontból fogok szólni. Dugonics András: *A Magyaroknak Uradalmak* s. a. t. című 1801. megjelent műve 50-ik lapja melletti ábrakon Erdély kétféle címer-rajzát közölte.

Bedeus József [*később báró*]: *Die Wappen und Siegel der Fürsten von Siebenbürgen* című 1838-ban megjelent művében bőven szól Erdély címéről, s ugyan ő egy később 1844. kiadott: *Historisch-Genalogisch-Geographisches Atlas* címűben is említi. Én is irtam az *erdélyi országos címerek Történetéről a Századok* 1867. évi folyamában a 336—352. lapokon.

Czímertani tekintetben megemlítem Erdély pénzeinek a Széchenyi-féle *Catalogus Nummorum* XVI-ik tábláján látható különböző érmeek erdélyi országos címereit, úgy a dr. Erdi János 1862-ben megjelent *Erdély Érméi* című műve képatlaszán jobbadán a Széchenyi-Catalogus nyomán közölt érem-címereket.

E forrásokból azonban a tanulni vágyó csak a címerekről találja meg a kívánt felvilágosítást; a címér-paizs mezőinek felosztása, egymás mellé helyezése és színezése iránt Dugonics művén kívül egyben sincs a legkisebb utmutató tájékozás is. Ő a *hetedik* számú címérpaizs közlésénél a címerről ezt írja: »Erdély címere két mezőre oszlik: az alsó veres mezőben hét halnocskán hét kastély — a szászok címere, felül jobbra (nem heraldikailag értve, de a mint a nézőnek a látás elébe tünteti) a székelyeké a növekedő hold, balra ugyanazoké a nap, aranymezőben a magyarok sasa vagy karuly madara. A *nyolczadik* számú címérpaizsról pedig így ír: ez három részre osztott paizs, a hegyes csúcsban végződő első arany mezőben a hét dombra épült hét kastély — a szászok címere, a felső, elválasztott két kék mezőben, jobb felől felül a nap, alól az új vagy növekedő hold a székelyeké, balfelől a magyarok jobbra néző fekete sasa vagy a karuly (*Astur*). stb. Ez író tehát egyik leírásában a magyarok címere mezejét írja arany-sárgának, a szászokét vörösnek; a másikban mind a magyarokét, mind a székelyekét kéknek, a szászokét aranysárgának. Az elsőben a székelyek címere mezejének színét nem mondja meg, a másodikban a magyarok és székelyek címere mezejének színét egyiránt kéknek írja, de forrását nem mondja meg, s azért tudósítása nem teljesen megbízható. Dugonics címertani tévedései: két mező egy színre festése, a mezőben a magyaroknak, mint fő nemzetnek legalól helyezése, a székelyeket illető mező színének mellőzése, a magyarokénak kétképen adása — szakértők előtt első tekintetre nyilvánvalóvá lesz. Szint oly címertani botlás a művész vagy utasítója részéről az, hogy 1837. V. Ferdinánd király és fejedelem emlékpénzén az ország címérét két mezőre osztották, az egyikben a magyarok és székelyek hármassal címérét, a másikba a szászokét helyezvén el, s a kétfelé osztó széles vonalat — gerendát — üresen hagyván.¹⁾

¹⁾ *Erdély Érméi*. Dr. Erdi János. stb. XXIV. tábla 6. sz.

A végeredmény az, hogy Erdély címereiről s címere színeiről sem tiszta, végrehajtott törvény nincs, sem a történelem és irodalom a tudnivalókat kielégítőleg tájékozni nem képes. A mint fenn érintve volt, egyedül a szóban levő címerek és színek mult századbeli használatának történeti állása s megismerése az, a mi némileg biztos támpontot nyújt, a mit tehát röviden érintenem a cél kívánja meg.

Hogy Erdély címereivel miért foglalkozom ily hosszason akkor, midőn nemzeti színeiről tartok felolvasást, azt hiszem eleget mondok az okból, hogy — a mint tudva van — a címerek színeit nem a képek (*figura*) színei, nem a paizs vonalai vagy díszítése, de a mezők színe határozza meg.

A nemzeti és vegyesházi királyok pecsétein semmi nyoma nincs sem Erdélynek, sem címereinek. Az Erdélyt kormányzó királyi hercegek és vajdák pecsétein szintén nem található fel egyik se. Ez az első királysági korszakok tanúsága... Bocskai István, Bethlen Gábor és I. Apaffi Mihály pénzeken ott van a három nemzet címere, Rákóczi Zsigmond és Báthori Gáboréin csak a magyaroké és a szászoké láthatók; de Erdély, mint ország, még különválása után sem használt országos közirataiban külön országos címet és pecsétet 1612. előtt, hanem az anyaországgal élt. A Báthori Gábor fejed. után következők is oly különböző címereket és pecsétet használtak, hogy 1659-ben Barsai Ákos fejed. alatt azon okból: *»mivel az országnak nagy kárára volt, hogy nem volt bizonyos pecsétje, a Szász-Sebesen hozott III-ik t. czikkben meghatározatott, hogy a fejedelem készíttessen az országnak pecsétet, s rajta legyen a magyarok pecsétje a fél-sas, a székeljéké a nap és új hold, a szászoké a hét kulcsos város (vagy az azt jelképező hét bástya), a magyarországi részeké a négy folyó és kettős kereszt.«*

Itt látjuk legelőbb törvény által megnevezve az országot alkotó három nemzet címereit, de azok színét nem.

Erre nézve két út látszott előttem az öntájékozásra nézve sikert ígérőnek: *egyik* az, hogy a nemzeti fejedelmek alatt kelt nagy számú kiváltság- és adománylevelé függő pecsétjét megvizsgáltam a végre, hogy meggyőződjem: ha van-e határozott elv és következetesség a zsinórok színei összeállításában? S úgy találtam, hogy nincs. A pecsétnek néha, a magyar három színű — veres, fehér, zöld, — máskor az erdélyi kék veres és aranyárga színű zsinórokra függöttek. Báthori Gábor erdélyi fejedelem alatt 1609-ben s Bethlen Gábor fejed. alatt 1619-ben a magyar három színű mellett a kék és aranyárga erdélyi szín is benne volt a pecsétet tartó zsinórfonadékban. II. Rákóczi György alatt 1649-ben a magyar háromszín mellett benne volt a fekete színű selyemfonal is, a mi

a címertani szabályokkal ellentétben áll; mert a fejedelmi iroda kiadója, minden hihetőség szerint, a magyarok fekete sasa színét akarta vele ábrázolni. János Zsigmond alatt 1560-ban s Báthori Zsigmond korában 1596-ban a lilaszín is volt használatban, a mi a címertani szabályokkal szintén ellenkezik, mert azok csak egyszerű és határozott színek használatát engedik meg.

A *másik*, a miből tájékozást kívántam szerezni, a nemzeti fölkelésekkor (*insurrectio*) használt zászlók színe kinyomozása. Hogy a nemzeti fejedelmek alatt az országnak volt zászlója, s mikor a fejedelem hadba indult, azt tábora előtt vitték, az egykoru krónikairók följegyezték; de színeiről csak annyit írtak, hogy nagy aranyas zászló volt. Egy a Mária Terézia fejedelemasszony korabeli (1741—46. évközi) fölkelési zászlót a székely határország felállításakor 1765-ben az erd. kir. kormányzék a maga levéltárából nyugta mellett — a mi ma is megvan — annak huszárezrede számára adott át egy kiküldött huszár tiszt kezébe; színe azonban nincs leírva sem a levéltári *leltárban*, sem a nyugtában. Ugyanazon nemzeti fölkeléskor használt, s a háború végén a kir. kormányzék levéltárába letett három erdélyi fölkelési zászló a levéltárnak 1873—74-ben Buda-Pestre szállításakor az erdélyi muzeumnak adatott át — azoknak sincs színleírása. Imen tehát felvilágosodnom szintén nem lehetett.

Az erdélyi címerekről hozott 1659-ki törvényen is akkor mindjárt csorbát ejtett az, hogy a magyarországi részek vármegyéi nem csináltattak maguknak pecsétet, hanem az erdélyi vármegyék pecsétfeliratába magukat is bele foglaltaknak tekintették s a négyes címér helyett hármast léptet életbe; a színeknek azelőtti, változólag alkalmazott gyakorlata, a törvény kelte után is feumaradt, a törvényhozás és kormány mindkettőt elnézte; az országos címér- és pecsét-ügy s a függő pecsétek zsinór-színei, a mint febbebb láttuk, oly változólag használva maradtak fenn 1765-ig.

Ez évben nov. 2-án (a kezeim alatt levő egyik eredeti arany pecsét oklevél e napon kelt) Mária Terézia királyné és fejedelemasszony Erdélynek »*Nagyfejedelemség*« címét és a három nemzet címereit egyesítő új kifestett országos címet adott. A címerek a törvényben meghatározottak voltak. A paizs két elválasztó vonallal három mezőre van osztva. A felső sötétkék mezőben a székelyek, az alsó arany mezőben a szászok címere van. A két mezőt elválasztó gerendán, a mi a közép mezőt teszi, a magyarok fekete sasa álló helyzetben. A gerendát ércszínnel szokás festeni; itt a művész veres festékekkel vont a be, figyelemmel levén ama címertani szabályra, hogy érczre ércz színnek jöni nem lehet, s hogy a veres szíu, mint a magyar vármegyék színe, a

czímerben meglegyen. A paizs felett fejedelmi süveg van, melyet hegyes arany sugarakkal és virággal ékesített korona vesz körül; a süveg tetején arany gömb — a *birodalmi alma* —, melyből egyes kereszt emelkedik ki. A czímerben levő mezők miként beosztása s azok színe sem a királyok, sem a nemzeti fejedelmek alatt meghatározva nem volt; de a történelemből voltak véve, címertani elvek, a nemzeti fejedelmek pénzei és a függő pecsétek zsinór-színei által igazolva. Három egymással párhuzamos mező van Bocskai István 1606-ki, Bethlen Gábor 1622-ki pénzein, azon különbséggel, hogy a legfelső mezőben a székelyek, a másodikban a magyarok, az alsóban a szászok czímere van; ugyszintén I. Apaffi Mihály 1666. és 1673-ki pénzein, szintén azon különbséggel, hogy a felső mezőben ott a székelyek czímere van, a közbeeső üres, az alsóban a magyaroké és szászoké. Továbbá a kék, veres és aranysárga színt, úgy rendezve egymás mellé, mint a királyné által adott új czímerben van, használták 1577. Báthori Kristóf, 1606. Bocskai István, 1617. és 1627-ben Bethlen Gábor erdélyi fejedelmek. A királyné tehát, tanácsosai javaslatára, úgy a nemzeti címereket, mint a székelyek kék, a magyarok veres, a szászok aranysárga, tehát Erdély három nemzeti színét az ország történetéből és a gyakorlatból vette.

Szükségesnek tartom e cím- és címeradományozás történetét a jelen figyelmeztetéseiül s a jövő okulására elmondani.

Bruckenthal Sámuel, erdélyi szász s kir. kormányzói titkár — a ki később bárói rangot nyert — különböző küldetésekben sok éven át volt Bécsben a császári udvarnál, s hűsége és hasznos szolgálatai által a királyné bizalmát annyira megnyerte, hogy az ép e tájon nyugalomba ment gróf Bethlen Gábor után az erdélyi udvari kancellárságra emeltetett. — Ez a férfi volt az, a ki az uralkodónak ez ügyben előterjesztést tett, melynek alapján Kaunitz herczeg, házi, udvari és államkancellár a nagyfejedelemségi cím-adományozási oklevelet (*diploma*) szövegezte. Bruckenthal a királyné kegyéből jutott fényes állásához, természetes, hogy annak kegyét igyekezett megérdemelni; neki a haza alkotmánya, s az, hogy mit mondanak hozzá a magyarok, másodrangu kérdés volt. Előterjesztését oly módon tette, hogy a felségnek szabad keze legyen a szövegnek tetszése szerinti alakot adni.

»A mostani Erdély, — mondá a javaslattevő, — fontos része volt az egykori Daciának, s utolsó királya, Decebál legyőzetése után Traján császár alatt a római birodalom (*monarchia*) tartománya. Mikor az feloszlott, a tartomány a keleti császársághoz szakadt, a hozzá kapcsolt tartományoktól soha el nem választott — mindig saját különös megnevezés nélkül. Miután az első magyarok Pannonia birtokában megszilárdultak, s Erdélyt

is elfoglalták, Erdély annak egy része volt, melynek hadvezérei, a kik magukat hercegeknek (*dux*) nevezték, saját vajdáik által uralkodtak felette, annak 1538-ban történt teljes elválásáig, anélkül, hogy neki saját nevet adtak volna. *Az ország erdőn túli részei* — (*Partes Regni Transylvanienses*) volt a neve minden köziratban és oklevélben. Az elválás után lett Erdély legegészebb önálló és független ország, s Magyarország Tiszáig terjedő azon részei, melyeket magához kapcsolt, az elébbi névvel ellentétben *Magyarország Részei*-nek nevezettek. A mint magát a következő időszakban Magyarországhoz tartozása kötelekéből mindinkább kiszabadította, elnevezése is, amit maga önmagának s mások neki adtak, megkezdett változni: most fejedelemségnek, majd országnak neveztetett, s pecsétjére nem *fejedelemség*, de *Erdélyország* nevet vésztett. Csak újabb időben, az utolsó erdélyi fejedelmek alatt vált a *fejedelemségi név* állandó elnevezéssé, inkább a szükség és a gyakorlat folytonossága által, mintsem kötött szerződések vagy országos végzések következtében.

Mínt hogy az elnevezés a szó szoros értelmében sem a lényeghez nem tartozik, sem alapja nem az alkotmány természetében gyökerezik, hanem önkényesen s mintegy történetesen származott: természetesen semmi kényszerű vagy természetes ok nem áll annak útjában, hogy az megváltoztathassék. Ez okért az említett fejedelemségnek nagyfejedelemséggé emelgetése ő felségének úgy erdélyi alattvalói, mint alávetett más örökös tartományai tekintetében, nem függhet mástól, mint egyedül *ő felsége akarától és korlátlan (unumschränkt) tetszésétől* s az összes alattvalóknak, különösen pedig az erdélyieknek egyéb teendője nem marad, mint az, hogy tiszteljék ő felsége azon jogait, melyek a föltétlen öröklési jogot megilletik, s a melyek az ő saját javukra hasonló gyöngédségben és kegyes gondoskodásban árad ki. . . .

Ezután Erdélynek Magyarországtól teljesen elkülönített voltát bizonyította szerződések, békekötések, külön igazgatásformája és igazságszolgáltatása s legutoljára a magyarországi zászlós urakhoz hasonló legfőbb udvari méltóságoknak Erdély részére történt kinevezésével. . . .

Ezt II. József corregens azzal fogadta el, hogy Erdélyfejedelemségnek Nagyfejedelemséggé emelgetése az erről kiállítandó fejedelmi adománylevél (*diploma*) szerkesztése iránt, a szükséges meghagyás Kaunitz herceghez már kibocsáttatott. Alá írva: József m. k.

A herceg elkészítette a tervezetet s 1765. nov. 23. kelt jegyzékirattal gr. Bethlen Gábor erd. udv. kancellárhoz azon bizalmas kéréssel küldötte át, hogy az iránti nézetét és megjegyzéseit tetszése szerint nyilvánítani sziveskedjék. A herceg megjegyezte,

hogy az új czímerbe a fejedelmi süveg bőrprémeczés helyett koronával körülvéve s Erdély czímerpaizsa az adománylevélben (*diplo-ma*) lefestve is ábrázolható lenne.

Erre gróf Bethlen kelet nélküli jegyzékiratához csatolva, a herczeggel a következő megjegyzéseit közölte. 1. E szók helyett: »*Victricibus armis ultro se dedit, inque Inclytæ Domus nostræ Potestatem concessit*«, — azt vélné teendőnek: »*Paternæ ac validissimæ Protectioni ultro se dedit, inque Inclytæ Domus nostræ Potestatem concessit, fidem Principibus suis illaesam servavit, et hæreditariam Augustæ Domus nostræ Successionem ad mentem Sanctionis Pragmaticæ sponte, prompteque amplexa est*«, — azért, mert ez a köziratok kifejezéseivel (*stylo*) inkább megegyezik. Az erdélyi rendek által gróf Caraffának adott *Nyilatkozatban* e kifejezés van: *amplectitur Paternam et validissimam Protectionem Augustissimi Leopoldi etc.* = *elfogadja felséges Lipót atyai leg-hathatósabb védelmét*; ismét a dicső Lipót császár által az erdélyi kormányzéknek adott utasításában ez van mondva: *postquam suam enixam voluntatem fideles et charissimi Transsylvaniæ Status jam ab Anno 1688. decenti cum Declaratione Nobis transmissa professi fuissent, Nos quoque in Cesareæ Regiæque Gratiitudinis nostræ, necnon in benignissimi affectus, quo Nostro Imperio se sponte submittentes, jam tunc amplexi fueramus et etiam nunc prosequimur, Clementissimam Contestationem* sat. Az is hozzá járul, hogy ha a régi idők évkönyveit megtekintjük, mindenki át fogja látni, hogy Erdély magát nem a dicső Lipót császár fegyvereinek, de uralkodásának (*Imperio*) adta alá.

2. Ez alávonat szókkal: *a Nobis tanquam Transylvaniae Principe* — ellenkezik az 1744-ki pozsonyi t.-czikk, melyben az van kimondva, hogy a királyné Erdélyt, mint Magyarország királya fogja birni és kormányozni; tehát nem ajánlhatja, hogy két köz oklevélben, t. i. a Magyarországnak adottban és Erdélynek adandóban alig összeegyeztethető szók vagy kifejezések igtattassanak be. Elég, ha Erdély tényleg el van választva Magyarországtól s Magyarország törvényczikkét, a melyből a kk. és rr. idővel tán sérelmi kérdést támasztanának, azt az örökös következésre magyaráznák, [a hová czélt az azon időbeli ministerium is] érintetlenül lehetne hagyni.

3. Az adománylevélben most nagyherczegség [*Magnus Ducatus*], majd nagyfejedelemség iratik. Azt vélné a kanczellár, hogy az egyik vagy másik mellett kellene maradni. Azt hiszi, a nagyherczegség czíme tán inkább illenék azért, hogy a hajdani időkbén, midőn Magyarország királyainak fiai vagy nagyobb testvérei Erdély kormányzása élére állittattak, Erdély herczegének [*dux Transylvaniae*] neveztettek. Így István, IV. Béla király fia,

Igy Béla és I. Endre öcsese, s ennek fiai: Géza és László Salamon idejében Erdélyt és a Tiszántúli Magyarországot *herczeg* név alatt birták és igazgatták.

A mi Erdély czímerét illeti — így végzi a gróf —, abból Szent-István keresztje 1612-ben maradt ki, a mint hiszik, az ezen században igen hatalmas nem-katholikusok gyűlölködése miatt. A kancellár azt vélné, hogy most a jelvényt ismét vissza lehetne állítani, hanemha az az ok állana ellene, hogy ez által Magyarország koronája tagjának ismertetnék el, [ami hajdan volt ugyan, de két század előtt attól országos szerződés által elvászlatott.]

E megjegyzésekhez nov. 28. írt kíséző levelében a kancellár teljes háliját és köszönetét nyilvánította a diploma-terv bizalmas közlésével megtiszteltetééséért. Azt, hogy annak szövegezése a házi, udvari és államkancellárra bízott, szabályszerűnek ismeri el, csak azt jegyzi meg, hogy szükségesnek tartja két eredeti példány kiállítását, egyiket a kir. kormányzékéi, másikat a káptalani országos levéltár részére, a hová az ily köz-oklevelek be szoktak tétetni és ott megőriztetni.

Kaunitz herczeg decz. 5-én azt írta vissza, hogy gróf Bethlen közlése által illő köszönetre van kötelezve, annak következtében a két első pontban az adománylevél-tervet azok szerint módosította. A negyedikre nézve véleménye az, hogy a kettős keresztnek Erdély czímerébe foglalása, azért, mivel ez Erdélynek Magyarország koronájától függését mutatná, nem tanácsos, s magában is egészen fölösleges. Ami a 3-ikat, t. i. Erdélynek Nagyherczegséggé emeltetését illeti: e végett külön előterjesztést tevén, rá legmagasb elhatározást kért, a mi az volt, hogy annak ismétli megváltoztatása nem lehetséges, mert ő felsége már az erdélyi Nagyfejedelem czímet felvette s többi címével összhangba hozta, ki is hirdettette. A nagyherczegi czímmel az ország egyébiránt sem jutna más és nagyobb kitüntetéshez, mint egy nagyobb hangzású címhez, miután az, mint Nagyfejedelemiség — Burgundia és Lotharingia kivételével — az osztrák főherczegségnek és attól elválaszthatlan Inn melletti Styria, Karinthia és Karniola osztrák herczegségeknek előtte áll, s az ő felsége címében mindjárt Toskana után következik. Végre tudatja, hogy a kívánt két eredeti példány, kívánságra, arany szegéssel fog ünnepélyesen kiállittatni.

Gróf Bethlen még az nap megköszönte értesítését arról, a mi változtatás az ő megjegyzései következtében a királyi adománylevelen lehetséges volt, s tudatta, hogy bár ő a kancellári hivatalról decz. 3-án lemondott, a felség még is neki tartotta fenn úgy az adománylevél, mint az azt kíséző legfelsőbb kir. leirat aláírását; kérte tehát a herczeg a kancellárt, ne essék nehezeére annak figyelembe vétele, hogy az aláírások decz. 2-ika előttre tétethessenek.

Kaunitz herczeg 1767. jul. 31. tudatta br. Bruckenthal erd. udvari kancellárral, hogy Erdély Nagyfejedelemségéről az adománylevelet [*diploma*], bár az a házi, udvari és államkancellárián egészen szokatlan, az ő kívánsága következtében a kijelölt jó célra két példányban igen szívesen megküldötte, megjegyezvén, hogy az elküldés megkésése nem más ok miatt történt, minthogy az eseménynek a késő világ előtt nagyobb mérvű dicsőítése végett kívánatos volt a királyné arczképének az ország pecsétén feltüntetése, a minnek mintáját többszöri módosítás után a művész későn készíthette el.

A kir. leírat szept. 24. 1767-ben kelt, a királyné, gróf Bethlen Gábor kancellár és Horváth Sándor udv. tanácsos aláírása alatt. »Bőven tapasztalta Erdély — ugymond abban a királyné —, az anyai szeretet mily gyöngéd érzelmével ölelte mindig e kedves országát, s mivel az erdélyiek is hűségöknek iránta és felséges uralkodó háza iránt többször tettekben való nyilvánítása által kiérdemelték, hogy tisztességük és dicsőségük a késő maradék előtt is állandósíttassék s hazájok nagyságára és becsületére a külső nemzetek előtt is semmi ne hiányozzék: ez okból Erdélyországot Nagyfejedelemség méltóságával és ékességével feldiszítani elhatározta s két példányban kiállított arany pecsétes adománylevéllel [*diploma*] feldiszította, melynek egyike, hű megőrzés végett, az erdélyi udv. kancellaria, másik példánya az erdélyi kir. kormány-szék levéltárába tétessék le, hogy abból a királyné irántuk való kegyelmének bő nyilvánulását láthassák s azon tisztességgel, mely őket és hazájokat érte, élhessenek; meghagyta, hogy az Erdélyországban körlevéllel mindenütt kihirdetessék. . . . « Feltűnő, hogy a királyné, a kancelláriai eredeti fogalmazvány oldalára is ráírta: *placet m. pr.*

Még csak a királynénak a nagyfejedelemségi adománylevél [*diploma*] bezáró szavai közlését látom czéломra nézve szükségesnek, azért, mert azt később az 1791-ki országgyűlés hallgatólag elfogadván: a felolvasásom tárgyát tevő nemzeti címer- és színkérdés törvényes elintéztetést itt nyert. Meghagyta t. i. és parancsolta a királyné: »*hogy Erdély ezentul címerpajzsának ez új ékességeivel éljen s új kiváltsággal gyarapodott méltóságát mindenütt azzal tegye nyilvánvalóvá.*«

Az uralkodóné kegyelmét az erd. udv. kancellaria, mint kellemes hirt, hálával fogadta, a kir. kormány-szék soha el nem évülő hűségének s hódolatának meleg kifejezésével. Nem annyira bámulja — így szól feliratában —, mint inkább imádja anyai gyöngédségének ez ünnepélyes bizonyítékát, mely némává teszi őket, s csak forró hálával csókolják kegyelmét, s hogy e kegyelmi tény a felség dicsőségét annyival inkább hirdesse s a haza lakosait nagyobb erények gyakorlására buzdítsa, az ország minden városá-

ban és helységében kibírdettetését elrendelte. Midőn ezt az erd. udv. kancellaria 1767. októb. 19-én a felségnek előadta, az tudomásul vette.¹⁾ Erdély új címével s címerével attól fogva harmadfél évtizeden át tetteleg élt is.

Az 1791-ki országgyűlésen, egyéb alkotmányt illető nagy fontosságú kérdésekkel együtt, ez is tárgyalás alá került. A kk. és rr. hálaival emlékeztek ugyan a királyné azon gyöngéd anyai érzelmére, hogy Erdély fényét új díszes címe által emelni kívánta; de az erről kelt adománylevél szövegében oly kifejezéseket találtak, melyek az ország alkotmányával s Magyarország szent koronája jogával ellenkeznek. Annak ugyanis mindjárt elején van említve: »*hogy Erdély hajdan Közép-Dacia volt*«, ismét: »*hogy az a régi Daciának különös részét alkotta*«, megint: »*hogy a rómaiak uralmának soká ellene állott*«. Ezek — mondják a kk. és rr. — ellenkeznek azon viszonytal, melyben Erdély úgy a magyar királyok, mint a nemzeti fejedelmek alatt Magyarországhoz állott, melynél fogva az mindig a magyar korona tagjának tartatott, s úgy tüntetik fel azt, mintha a római birodalomnak lenne tagja, mely a fegyverrel meghódított Daciához jogot szerzett, holott mind a dák, mind a római jog a magyar királyság megalapításával rég megszűnt, s azóta Erdély mindig a magyar királyi koronának tagja; az volt a külön nemzeti fejedelemség korszakában is; ezt II. János [Zsigmonddal] s Báthori Zsigmonddal és Gáborral, Bethlen Gáborral és I. Lipót császárral és fejedelemmel kötött szerződések igazolják. Az adománylevél azon pontja tehát, a hol Erdély Nagyfejedelemség úgy emlittetik, mintha a régi római császári jognál fogva a közös osztrák monarchia tagja volna s oly kötelezettségi viszonyban levőnek állittatik, mint a többi osztrák örökös tartományok — minthogy ebből olyasmi tűnik ki, mintha Magyarország és Erdély az örökös tartományok közösségébe lennének beolvadva, ez pedig Erdélynek az osztrák birodalom német tartományaihoz való viszonyát szabályozó *Pragmatica Sanctio*val ellenkezik, s Erdélynek a felséges uralkodó-házból való fejedelmei által is elismert alkotmánya és törvényei szerint az örökös tartományokkal egy politikai testbe nem foglalható, sőt ellenkezőleg Magyarországgal alkot egy testet, melynek koronájához tartozik, s mint ilyen, külön és független léttel, törvényhozási joggal és igazgatási formával bír; minthogy az új cím és koronás címer által Erdély a magyar koronától elválasztatni czéloztatik: ez okoknál fogva az ország kk. és rr. azon címéről kelt kir. adománylevelet [*diplomát*], mint tudokon s beleegyezésekön kívül adottat, nem a »*Nagyfejedelemség*« címe eltörlése végett, a melylyel a felséges

¹⁾ Az erdélyi udv. kancellária levéltárában levő *eredetiekből*.

királyné az országot feldiszítette, hanem csak azon részében, a mennyiben az Erdélynek M.-országhoz való viszonyára nézve káros, s következőleg annak diplomatikai és alkotmányos állásával ellenkezik, *egy erről külön alkotott s az országgyűlés által 2-ik helyre sorozott törvényczikkben érvénytelennek ohajtják nyilváníttatni.*

A fejedelem ugyan e törvényt nem erősítette meg, de abba beleegyezett, hogy az azon évi VI-ik törvényczikkben, mely Erdélynek Magyarországgal való egybeköttetéséről, s önálló és semmi más országnak alá nem vetett alkotmányáról hozatott, az ország említett új czíme és címere iránt e jogbiztosíték igttatásuk bele: »*Ami az Erdély Nagyfejedelemség címéről kelt királyi adománylevelet [diploma] illeti: ő felsége kegyelmesen kijelenti, hogy az Erdély Nagyfejedelemség alkotmányához illő törvényes értelemben vétessék, s az, Erdély, mint magában önálló s mástól nem függő ország jogait soha ne csorbíthassa és ne gyöngíthesse.*«¹⁾

Erdély »*Nagyfejedelemség*« czíme tehát, a fejedelem és nemzet törvénytől szabályozott közös akarata szerint, hármasszámú címereinek úgy elhelyezése, a mint a diplomában van, s kék, veres és arany-sárga színnel, szintazonképen kifestése érintetlen maradásá által véglegesen elintéztetett, hallgatólag a törvényhozás mindkét tényezője által törvényesen elismertetett.

A címerek elhelyezése, a mezők száma, alakja és színe tekintetében megjegyezni szükségesnek látom, hogy az változni szokott a szerint, a mint annak a művész által önállóan vagy a fejedelmek családi és más országaik címereivel egyesítve kidolgozása kívántatik. Bonyolulttá válván ilyenkor a műalkotás, nem csoda, ha olykor a jog, olykor a címertan törvényei szenvednek sérelmet. A nemzeti fejedelmek pénzein, sőt a Habsburg-háziakén még inkább feltűnik e változatosság, hogy ne mondjam kuszáltság; de az a törvényt és történeti jogot meg nem változtathatja.

Hogy az 1765-ki címertanban a közép tér aránytalanul keskeny s heraldikailag inkább gerenda, mint mező, ez annak jelentését nem változtatja meg. A címertan törvényei szerint ugyanis a kétszer metszett paizs-tér minden körülmények között három mezőt alkot, keskeny bár vagy széles legyen az. Az sem hibáztatható e címertanban, hogy a közép mező kifestésére a veres festékszín van használva; a gerenda ugyan szabály szerint mindig ércz, de színezhető, s itt veres színnel bevonni azért kellett, mert a magyar, mint fő nemzet színe az, s ezt — mint némely pénzenek észrevehető — kihagyni nem lehetett.

¹⁾ Az *orsz. levéltár* erdélyi osztályában levő országgyűlési könyvekből s az 1792-ben *kir. megerősítést nyert törvényekből.*

Az oláhokról szólanom nem lehetett azért, mert ők mint az alkotmány által nemzetül el nem ismert [a törvény kifejezése szerinti: be nem vett] honlakosok azon nemzethez számítottak, s annak jogával éltek, a melynek kebelében laktak, együttes külön képviselők nem volt.

Ez az egykori Erdély nemzeti színeinek törvényes állása az 1848-ik évben Magyarországgal a m. orsz. VII-ik és erdélyi I. t.-cikk által kimondott és végrehajtott egyesültéig. Ez időn innen a magyarországi XXI. t.-cikk Erdélynek is törvénye. Ennek 1. és 2. §-nak rendelkezése im ez: *Magyarország nemzeti színe és az ország czímere ősi jogaiba visszahelyeztetik.*

A három színű rózsza polgári jelképen újra felvételén, egyszersmind megállapítatik, hogy minden középületeknél és közintézeteknél, minden nyilvános ünnepek alkalmával és minden magyar hajókon a nemzeti lobogó és ország czímere használtassék. A kapcsolt részeknek szabadságában hagyatik, hogy az ország színei és czímere mellett saját színeiket és czímeröket is használhassák. Erdélyről, mely mindig kiegészítő része volt Magyarországnak, nem levén külön intézkedés: az ő nemzeti színe is a magyar háromszín: *veres, fehér, zöld*, s ha a magáét mint történeti emléket használni akarja: a *kék, veres és aranysárga.*

JAKAB ELEK.
